

С. В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ

**КАРТОГРАФІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРОЦЕСІВ
СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР**

Карту „Індустріалізація Української РСР (за станом на початок 1939 р.)” опубліковано в багатотомній „Історії Української РСР” (укр. видання – Т.6, рос. видання – т.7). В ній подано узагальнюючі відомості про найбільші підприємства основних галузей промисловості, побудовані або докорінно реконструйовані в 1926–1937 рр., охарактеризовано промислове зростання 70 найголовніших міст України. Однак масштаб цієї карти (1:6 млн) не дозволив детальніше зупинитися на багатогранних процесах промислового зростання республіки в роки довоєнних п'ятирічок.

Формат „Атласу історії Української РСР” дозволяє значно ширше висвітлити процеси соціалістичної індустріалізації – головної ланки ленінського плану побудови соціалізму. Використовуючи врізку по Донбасу, на карті слід показати у погалузевому розрізі всі без винятку міста республіки, де були побудовані підприємства великої промисловості.

Адміністративно-територіальний поділ карти – за станом на початок 1939 р., з урахуванням створених в січні 1939 р. Запорізької, Кіровоградської і Сумської областей.

У даній статті подається перелік міст, які повинні бути нанесені на карту, а також перелік галузей промисловості, згідно якого буде висвітлено процес капітального будівництва у великій промисловості:

- | | |
|-------------------------------|-------------------------------|
| 1. Електроенергетика | 7. Видобуток вугілля |
| 2. Чорна металургія – | 8. Видобуток залізної руди |
| 3. Кольорова металургія | 9. Видобуток марганцевої руди |
| 4. Машинобудування | 10. Цементна промисловість |
| 5. Коксохімічна промисловість | 11. Харчова промисловість |
| 6. Хімічна промисловість | 12. Легка промисловість |

Пунсон кожного міста, де провадилося широке, капітальне будівництво, забарвлюється в колір відповідної галузі промисловості. Якщо в переліку проти міста наведено кілька цифр, що означають порядковий номер галузі промисловості, пунсон забарвлюється в усі потрібні кольори посекторно. Побудовані в містах електростанції позначаються не кольором в пунсоні, а загальноприйнятою умовною позначкою, що ставиться поряд з пунсоном. Розмір цієї позначки залежить від потужності електростанції. Якщо потужність збудованої електростанції перевищує тисячу кіловат, у дужках після порядкового номеру про це наводяться конкретні дані. Якщо в місті було побудовано кілька електростанцій, наводяться дані про потужність кожної з них.

Розмір пунсона міста залежить від кількості населення в ньому за переписом 1939 р. Одночасно на карті треба показати динаміку населення в містах між переписами 1926 і 1939 рр. Адже інтенсивність урбанізаційних процесів – один із важливих елементів індустріалізації. Найлегше показати зміни в чисельності населення обводом пунсона. Обвод залишається порожнім при зниженні чисельності, а зростання її позначається відповідною кількістю з'єднувальних рисок між внутрішнім і зовнішнім колами пунсона.

	Чисельність населення, тис.		Порядковий номер галузей великої промисловості
	1926 р.	1939 р.	
Амвросіївка	3	15	10, 11
Артемівськ	42	55	1 (3), 4, 7, 12
Балта	23	18	1, 11, 12
Барвенково	12	17	7
Бердичів	56	62	1(8), 7, 11, 12
Бердянськ (Осипенко)	26	52	7, 11, 12
Берислав	7	9	1, 7, 11
Біла Церква	43	47	1, 7, 11, 12
Богодухів	16	16	1, 11
Богуслав	12	9	1, 11
Боково-Антрацит	2	13	4
Буди	2	5	12
Варваропілля	10	10	4, 7
Васильків	21	15	7, 11, 12
Великий Токмак	9	30	1, 7
Верхнє	4	34	9
Вінниця	58	93	1(6), 7, 9, 11, 12
Вовчанськ	21	20	1, 11
Ворошиловград	72	215	1(3), 1(18), 2, 4, 7, 11
Ворошиловськ	16	55	1, 1 (5), 2, 4, 8, 11
Гадяч	10	11	1, 11, 12
Гайсин	15	15	1, 11
Генічеськ	10	16	1, 7, 11
Глухів	16	21	1, 11
Горловка	31	181	1 (2), 1 (12), 3, 4, 7, 8, 9
Дебальцево	13	34	2, 4, 7
Дзержинськ	–	32	4

Дніпродзержинськ	34	148	1 (20), 1 (98), 2, 7, 8, 10, 11
Дніпропетровськ	233	527	1(5), 1 (14), 1(33), 2, 7, 8, 12
Дружківка	15	32	4, 7
Єнакієво	34	89	1(15), 2, 4, 8
Житомир	77	95	1(6), 7, 11, 12
Жмеринка	22	24	7, 11
Запоріжжя	56	282	1 (436), 1, 2, 3, 7, 8, 11, 12
Золотоноша	15	18	1, 7, 11
Зугрес	–	11	1 (250)
Ізюм	14	35	1 (4), 9, 11
Ірміно	5	15	4
Кадіївка	17	135	1 (20), 2, 4, 8
Кам'янець-Подільський	32	35	1, 7, 9, 12
Карлівка	6	10	7
Каховка	7	13	1, 7, 11
Київ	514	847	1 (21), 1 (45), 7, 9, 11, 12
Кіровоград	66	100	1 (7), 4, 7, 11, 12
Кобеляки	12	9	1, 11
Конотоп	34	46	1, 7, 11
Константинівка	25	96	1 (12), 2, 3, 8, 9, 11, 12
Коростень	12	31	1, 7, 11, 12
Котовськ	10	8	11
Краматорськ	12	94	1 (25), 1 (33), 2, 7, 8, 10, 11
Красний Лиман	5	25	7, 11
Красний Луч	7	59	1(152), 4, 11
Красноармійськ	11	30	1(8), 4, 7
Красноград	13	16	1, 4
Краснодон	7	32	4
Кременчук	64	90	1(10), 7, 9, 11, 12
Кривий Ріг	31	189	1 (44), 1 (50), 1, 5, 7, 9, 11, 12
Куп'янськ	18	21	4, 11, 12
Лебедин	19	21	1, 11
Лисичанськ	7	26	3, 4, 9, 11, 12
Лозова	13	22	7
Лохвиця	11	9	1, 11
Лубни	21	27	1, 7, 11
Макіївка	51	242	1 (36), 2, 4, 8, 11
Марганець	–	21	6
Маріуполь	64	222	1 (24), 1 (36), 1, 2, 7, 8, 9, 11
Мелітополь	25	76	1, 7, 11, 12
Мерефа	12	23	12
Миколаїв	105	169	1(4), 1(13), 7, 11, 12
Миргород	14	19	1, 11
Могилів-Подільський	23	22	1, 7, 11
Моспино	–	15	4
Мушкетово	2	5	4, 8
Ніжин	38	39	1, 7, 11
Нікополь	14	58	1, 6, 7, 11
Новоград-Волинськ	15	24	7, 11
Новомосковськ	15	37	1, 2, 11
Новоукраїнка	16	16	1, 11
Нью-Йорк*	3	8	7, 8

* з 1951 р. Новгородське.

Овруч	6	12	1,11
Одеса	421	602	1 (37), 2, 7, 9, 11, 12
Олександрія	19	20	1, 4, 7, 11, 12
Орджонікідзе	–	4	6, 7
Охтирка	27	28	1, 7, 11, 12
Павлоград	19	40	1, 7
Паризька Комуна	3	21	4
Первомайськ	32	33	1, 7, 11
Первомайськ (Ворошиловгр. обл.)	–	30	4
Пирятин	12	14	1, 11
Пімнічнодонецьк (Лисічмбуд)	–	5	1 (65), 9
Попонне	16	14	1, 12
Полтава	92	128	1 (5), 7, 11, 12
Прилуки	29	37	1, 7, 12
Пролетарськ	–	25	4
Проскурів	32	37	1, 11, 12
Путивль	8	9	1, 11
Радомишль	13	12	1, 7
Рибниця	9	11	1, 11
Ровеньки	–	21	4
Ромни	26	26	1, 7, 11, 12
Рубіжне	12	22	9
Рутченково	10	12	1(15), 4, 8
Свердловськ (Ворошиловгр. обл.)	–	37	4
Синельниково	13	23	1, 7
Скира	14	11	1, 11
Славута	10	15	1, 7, 11
Слов'янськ	29	78	1, 4, 7, 9, 11
Сміла	23	34	1, 11
Сніжне	3	16	4
Сновськ	7	9	1, 11
Сталіно	106	466	1, 1 (19), 2, 4, 7, 8, 9, 11, 12
Старобільськ	14	14	1, 7, 11
Суми	44	64	1(2), 7, 11, 12
Тирасноль	22	38	1, 7, 11
Тулчин	17	13	1, 11
Умань	45	44	1, 7, 11
Фастів	14	21	7
Ханженково	2	3	1 (2), 4, 8
Харків	417	833	1 (4), 1 (15), 1 (25), 1 (28), 2, 7, 8, 10, 11, 12
Харцизьк	5	14	2, 4, 7
Херсон	59	97	1 (9), 7, 11, 12
Хорол	11	11	1, 11
Черкаси	40	52	1, 7, 11
Чернігів	35	69	1, 7, 11, 12
Чистяково	2	49	4
Чугуїв	14	18	1(48), 7
Шахтарськ (Сталінська обл.)	–	9	4
Шахтарський (Ворошиловгр. обл.)	–	10	4
Шепетівка	15	25	1, 11
Шостка	9	29	9
Щербинівка	13	15	1(3), 4, 8
Часів Яр	1	24	4
Ясинувата	3	16	4, 7

Примітка 1. В районі Красного Луча (селище Ново-Павлівка) нанести на карті і іншу назву електростанції потужністю 152 тис. кВт – Штерівська ДРЕС; в районі Запоріжжя нанести на карті назву електростанції потужністю 436 тис. кВт – Дніпровська

ГЕС; в районі Чугуєва нанести на карту аббревіатуру найкрупнішої Харківської електростанції – ЕСХАР; в районі Кривого Рога дати дві назви: Криворізька ГРЕС і Криворізька ТЕЦ; в районі Північнодонецька (Лисхімбуду) дати назву – Північнодонецька ГРЕС; в районі Зугресу – Зуївська ГРЕС; в районі Києва – дві назви: Київська ГРЕС-1 і Київська ГРЕС-2; в районі Харкова – три назви: Харківська ГРЕС-1, ТЕЦ ХТЗ, Червонозаводська ГРЕС; в районі Одеси – Одеська ГРЕС; в районі Миколаєва – Миколаївська ГРЕС; в районі Краматорська – дві назви: Краматорська ТЕЦ і Краматорська ЦЕС; в районі Ворошиловграда – Ворошиловградська ГРЕС; в районі Макіївки – Макіївська ТЕЦ. Усі перелічені назви подавати на карті чорним шрифтом, за винятком Дніпровської ГЕС (блакитний шрифт). Електростанції меншої потужності подаються на карті без назв. В легенді треба зазначити, що мова йде про електростанції, збудовані або докорінно реконструйовані за планом ГОЕЛРО.

Примітка 2. Перелік промислових новобудов у містах України ґрунтується на великій кількості друкованих і особливо архівних джерел; обмежені рамки статті не дозволяють їх перелічити.

У 1939 р. на Україні налічувалося 156 міст із чисельністю населення понад 10 тис. чоловік. У наведеному вище переліку названо 121 місто цієї категорії, де були збудовані підприємства великої промисловості. Крім того, подано 12 промислових центрів з чисельністю населення менше 10 тис. чоловік.

Поряд із характеристикою потужності окремих найбільших електростанцій доцільно дати узагальнюючу картину виконання плану ГОЕЛРО за станом на 1938 р. по областях республіки (тис. кВт):

Київська – 108	Ворошиловградська – 286
Чернігівська – 11	Сталінська – 479
Житомирська – 24	Дніпропетровська – 269
Вінницька – 26	Запорізька – 519
Кам'янець-Подільська – 16	Кіровоградська – 21
Сумська – 46	Миколаївська – 31
Полтавська – 34	Одеська – 54
Харківська – 173	Молдавська АРСР – 9

Джерело: Народне господарство УРСР в 1940 р.: Стат. довідник. – К., 1940. – С. 121.

Розміщення великої промисловості по областях республіки нерівномірне. Показати це можна відповідним фоновим забарвленням областей. В межах кожної з них треба показати також відповідним графіком темпи та інтенсивність розвитку промисловості. Усі необхідні дані подаються нижче:

Валова продукція великої промисловості в цінах 1926/27 р., млн крб.

Область	Роки				
	1913	1927/28	1932	1937	1940
Київська	244	326	854	1858	2515
Ворошиловградська	190	231	563	1252	1767
Сталінська	450	580	1334	2956	4014
Запорізька	42	81	262	1228	1863
Дніпропетровська	253	320	702	1777	2432
Харківська	143	312	1166	2568	3913
Полтавська	73	155	276	598	736
Чернігівська	44	53	128	275	331
Сумська	153	172	166	320	737
Житомирська	80	106	180	339	365
Кам'янець-Подільська	47	62	109	178	196
Вінницька	149	124	162	355	398
Кіровоградська	36	60	92	275	472
Миколаївська	44	62	222	451	764
Одеська	208	222	683	1341	1667

Джерело: Центральний державний архів вищих органів державної влади і органів державного управління Української РСР. – (Далі: ЦДАЖР УРСР). – ф. 582, оп. 2, спр. 89. – Арк. 32.

Примітка. У наведених даних відсутня Молдавська РСР, інтенсивність розвитку промисловості якої не відрізняється від Кам'янець-Подільської або Житомирської області.

Один із важливих показників індустріалізації – зростання робітничого класу. В архівах збереглися відомості про кількість робітників великої промисловості в обласному розрізі (дані перераховано статистиками за складом областей 1940 р.). Їх можна використати на окремій врізці до основної карти. Важливо показати не тільки динаміку зростання чисельності робітничого класу, а й його розміщення по областях.

Середньорічна кількість робітників великої промисловості по областях, тис.

Область	Роки				
	1913	1927/28	1932	1937	1940
Київська	54,6	47,1	120,8	160,9	163,5
Ворошиловградська	77,8	97,1	176,9	201,0	219,4
Сталінська	144,9	198,8	314,5	378,5	396,2
Запорізька	11,8	13,6	48,1	81,8	87,5
Дніпропетровська	73,1	73,8	136,4	180,0	177,6
Харківська	32,9	57,5	147,3	194,2	206,3
Полтавська	12,4	17,9	49,3	64,4	65,0
Чернігівська	7,8	10,8	32,6	34,5	32,3
Сумська	31,6	20,6	41,2	52,2	57,3
Житомирська	16,9	22,5	42,2	48,2	42,5
Кам'янець-Подільська	12,8	11,0	31,3	24,8	24,3
Вінницька	36,1	18,3	39,7	43,2	41,2
Кіровоградська	8,9	10,5	21,2	30,6	29,3
Миколаївська	13,1	15,2	38,0	52,3	52,7
Одеська	32,6	32,3	83,2	90,6	87,2

Джерело: ЦДАЖР УРСР. – Ф. 582, оп. 2, спр. 89. – Арк. 30

Новобудови Української РСР споруджувались у тісному співробітництві з іншими радянськими республіками, особливо з Російською Федерацією. Нижче подаються відомості про підприємства, у спорудженні яких УРСР одержувала особливо велику допомогу устаткуванням, кадрами, матеріалами, передовим досвідом (кожній галузі промисловості присвоєно новий порядковий номер, див. попередній список міст):

Харків – 1, 7, 12	Зугрес – 1
Київ – 1, 7, 11	Кіровоград – 7, 11
Рубіжне – 9	Херсон – 11
Вінниця – 11	Житомир – 7, 11
Запоріжжя – 1, 2, 3, 7	Полтава – 7, 11
Макіївка – 2, 4	Штерівська ДРЕС – 1
Дніпропетровськ – 2, 8, 9, 12	Кременчук – 7
Тирасполь – 7, 11, 12	Чернігів – 11, 12
Одеса – 7, 9, 11, 12	Суми – 7, 11
Миколаїв – 7, 11	Черкаси – 7, 11
Маріуполь – 2, 7	Мелітополь – 7
Краматорськ – 2, 7	Фастів – 7
Ворошиловград – 4, 7	Біла Церква – 7
Лисічківськ – 1, 9	Балта – 11
Сталіно – 4, 7	Бердянськ – 7
Лисичанськ – 4, 8, 9	

Ця допомога надавалася підприємствами багатьох міст, серед яких виділялися: Москва, Ленінград, Коломна, Курськ, Вороніж, Горький, Мінськ, Казань, Сталінград, Куйбишев, Свердловськ, Челябінськ, Нижній Тагіл, Тбілісі, Єреван, Баку, Саратов, Іжевськ, Тула, Ярославль, Астрахань, Ростов-на-Дону, Шахти, Новоросійськ, Краснодар, Гомель, Вітебськ, Калуга, Златоуст, Перм, Ульяновськ, Уфа, Калінін.

У свою чергу, промисловість Української РСР відіграла істотну роль в індустріалізації союзних республік, зростанні промисловості багатьох міст, в тому числі:

Європейська частина СРСР	
Кіровськ – 9	Ленінград – 7
Гомель – 1,7	СвирьГЕС – 1
Мінськ – 1	Петрозаводськ –
	деревообробна
Керч – 2	Балахна – дерево-
	обробна
Москва – 7	Липецьк – 2
Тула – 4, 7	Горький – 7
Ростов-на-Дону – 7	Сталінград – 2
Саратов – 7	Воркута – 4
	Урал
Магнітогорськ – 1, 2	Солікамськ – 9
Златоуст – 7	Кизел – 4
Челябінськ – 2, 7	Нижній Тагіл – 2
Березники – 9	Свердловськ – 7
	Кавказ
РіонГЕС – 1	БаксанГЕС – 1
Зестафоні – 3	ГізельдонГЕС – 1
Ткварчелі – 4	ДзораГЕС – 1
Ткібулі – 4	
	Казахстан
Чирик – 1	Леніногорськ – 3
Караганда – 4	Чимкент – 3
Балхаш – 3	Берчогур – 4
	Середня Азія
Ашхабад – 11, 12	Ходжент – 4
Ташкент – 7, 11, 12	ВарзобГЕС – 1
Бухара – 11, 12	Красноводськ – 7
	Сибір
Сталінськ – 2	Новосибірськ – 7
Кемеров – 4	Райчихінськ - 4
Черемхово – 4	Комсомольськ-на-
	Амурі - 2, 7

Джерела: Відомості про взаємодопомогу союзних республік запозичено з великої кількості різноманітних друкованих і архівних джерел.

Примітка. СвирьГЕС біля Ладозького озера, РіонГЕС біля Кутаїсі, БаксанГЕС поблизу Нальчика, ГізельдонГЕС там же, ДзораГЕС біля Алаверди, ВарзобГЕС біля Сталінабада.

Наведені дані дозволять всебічно розкрити процеси соціалістичної індустріалізації Української РСР в роки довоєнних п'ятирічок, наочно відобразити зрушення в розміщенні великої промисловості.